

*Сапсай А.П.**

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ «СУСІДІВ СУСІДІВ»: МІСЦЕ ЄВРОПИ В ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРІОРИТЕТАХ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ

На сучасному етапі об'єднана Європа виходячи з власних економічних можливостей та географічної наближеності є одним з найбільших та найперспективніших зовнішніх гравців в регіоні Центральної Азії. У 2007 році Європейський Союз сформував єдину політичну стратегію відносин з країнами регіону. Станом на 2010 рік – з набранням чинності угод про партнерство та співробітництво (за виключенням Туркменістану) – завершився довготривалий процес інституціоналізації двосторонніх відносин ЄС з країнами Центральної Азії. Одночасно регіон Центральної Азії було умовно визначено з боку ЄС як останню «четверту зону» європеїзації постсоціалістичних країн [1, с. 278]. Виходячи з відповідної ідентифікації основна увага автора буде присвячена європеїзації як аналітичній концепції, що використовується з метою дослідження змін у внутрішніх структурах та політичній лінії держав у відповідь на політичні кроки та практичні заходи, які інституціоналізуються на європейському рівні. Наразі певні аспекти європеїзації країн Центральної Азії в рамках їх взаємодії з Європейським Союзом вже висвітлені в працях таких дослідників, як: Болгова І. [2], Боровіков С. [3], Джекшенкулов А. [4], Ісаєв К. [5], Казанцев А. [1], Лаумулін М. [6], Парамонов В. [7], Плюснін Ю. [3], Собянін А. [3]. Зі свого боку, основним завданням в даній роботі автор ставить з'ясування ступеню сприйняття державами Центральної Азії європейських норм та цінностей, а також і тих ключових факторів, що впливають на рівень відповідного сприйняття.

З'ясування ступеню сприйняття державами Центральної Азії європейських норм і цінностей є особливо важливим з початку практичної реалізації ЄС концепції «Ширша Європа» оскільки відмова Союзу навіть від розгляду перспективи членства цих держав в інтеграційному об'єднанні позбавляє останніх стимулів для будь-яких внутрішніх «європеїзаторських» реформ. Більше того проблема ускладнюється тим фактом, що на відповідні держави не розповсюджується й сама програма сусідства (ЄПС). По відношенню до центральноазійських держав сьогодні відповідним продовжує зберігатися використання терміну "сусіди сусідів" Європи. Іншим аспектом окресленої проблеми є те, що як і впродовж періоду 1990-х років, сьогодні європеїзація як така продовжує носити половинчастий характер з точки зору поширення європейських цінностей та впровадження європейських інститутів переслідуючи при цьому мету лише збереження і зміцнення стабільності в регіоні та забезпечення безпеки торгівельно-економічних відносин ЄС на його південно-східному фланзі.

Протягом 1990-х років Європейський Союз концентрував відносини з Центральною Азією використовуючи зовнішньополітичні інструменти, що знаходилися у розпорядженні Європейської Комісії [2]. Розвиток співробітництва розглядався перш за все з точки зору забезпечення економічних інтересів Європи. На перший план були винесені проекти енергетичної та транспортної взаємодії. Головними механізмами європейської політики в

* кандидат політичних наук, асистент кафедри міжнародних організацій і дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

регіоні стали програми ТАСІС, ТРАСЕКА, ІНОГЕЙТ, провідне місце в яких займала комунікаційно-енергетична складова.

Починаючи з другої половини 1990-х років всі країни Центральної Азії (за винятком Туркменістану), стали проявляти активність і в плані інституційного співробітництва з Євросоюзом. Важливим кроком в цьому напрямі став вступ до Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). У 1999 році набрали чинності угоди про партнерство та Співробітництво між ЄС та Казахстаном, Узбекистаном, Киргизстаном. У 2010 році набрала чинності Угода про партнерство і співробітництво між ЄС і Таджикистаном.

Після 2004 року в своїй центральноазіатській політиці ЄС починає виходити за межі традиційної допомоги в справі регіональної стабілізації та розвитку економічних відносин. Все більшого значення починає набувати політичний аспект відносин та поширення окремих принципів *acquis communautaire*. Зокрема в жовтні 2007 року Євросоюз прийняв відносно Центральної Азії політичну стратегію, стала відокремленою від програми економічної допомоги на 2007 – 2013 роки.

Не зважаючи на поступове наповнення та розширення сфер співробітництва ЄС з країнами Центральної Азії (ЦА) європеїзація останніх загалом залишається слабкою та розмитою. В складній геополітичній системі координат регіону, відповідна розмитість може бути пояснена, з одного боку, сукупністю впливу альтернативних центрів сили, а, з іншого, значенням та дією в регіоні формальних та неформальних інститутів, що створюються і підтримуються відповідними центрами. В цьому відношенні основними гравцями, що поряд з Європейським Союзом впливають на розвиток відносин та пріоритетів держав ЦА виступають Росія, Китай, США, Туреччина та Індія. Вплив останніх супроводжується конструюванням та впровадженням в регіоні бажаного для себе комплексу правил, процедур і норм поведінки в політико-адміністративній, науково-технологічній та культурно-цивілізаційній площинах розвитку.

Ключовими гравцями, що набирають власний потенціал і вплив в регіоні сьогодні є Російська Федерація та Китайська Народна Республіка. Вплив останніх на розвиток центральноазіатських країн може бути прослідковано одночасно в політичній, економічній та культурних площинах. Натомість Європа, порівняно з Росією та Китаєм, не має значного історичного та культурно-цивілізаційного досвіду взаємодії з країнами Центральної Азії. В цьому відношенні насамперед потрібно брати до уваги вже накопичений потенціал та інерційну динаміку відносин між країнами Центральної Азії та Російською Федерацією, що є можливими завдяки багаторічному розвитку та поглибленню економічних та соціокультурних зв'язків народів в межах Радянського Союзу. Користуючись на сучасному етапі відповідною історичною основою Росія робить активні спроби щодо реінтеграції пострадянського простору, використовуючи одночасно й нові інститути багатосторонньої взаємодії такі, як ЄврАзЕС, ОДКБ та ШОС. Зі свого боку Сполучені Штати, прагнучи отримати контроль над багатими енергоресурсами регіону, всіма силами намагаються запобігти спробам Москви знову згуртувати навколо себе колишні республіки.

Що стосується КНР, то рівень його сучасного впливу на країни ЦА аналогічним чином визначає історичне, етнічне та культурне єдине ціле, що було штучно порушене в період XVIII – XIX століть внаслідок здійснення експансій з боку Російської та Китайської імперій [1, с. 47]. На сьогоднішній день завдяки співробітництву в рамках ШОС Китай невинно посилює власну військово-політичну роль в регіоні.

На фоні культурно-цивілізаційного впливу КНР та РФ вплив європейської культури та ідентичності в регіоні ЦА є лише опосередкованим. Більше того було б коректнішим говорити не стільки про безпосередній західноєвропейський вплив, скільки про наявність

певного сегменту загальної прозахідної орієнтації країн регіону. Останнє передбачає можливість запозичення та впровадження ними таких універсальних принципів, як: 1) пріоритет прав індивіда; 2) становлення конкурентної (демократичної) політичної системи; 3) формування ринкової економіки. З іншого боку, сама специфічність соціально-політичних систем країн ЦА свідчить про складність запозичення відповідних принципів. В цьому відношенні принцип індивідуалізму суперечить наявному кланово-груповому укладу країн регіону. Становлення конкурентної демократії несе загрозу активізації ісламського радикалізму. Одночасно розвиток ринкової економіки гальмується наявною практикою особистого патронажу та втручання з боку перших осіб держав [1, с. 85].

За таких умов найбільш перспективними та очевидними напрямками, де європейські позиції конкурують з російськими і китайськими залишаються енергетичне та торгово-економічне співробітництво. Необхідність поглиблення економічної інтеграції країн ЦА з Європейським Союзом породжується низкою актуальних економічних проблем, які не можуть бути вирішені відповідними країнами поодино. Після першого періоду хаотичних реформ центральноазіатські держави перейшли до більш усвідомленого реформування своїх економік. В умовах наростаючої глобалізації та інтернаціоналізації виробництва, поглиблення міжнародного поділу праці поодино протистояти жорсткій конкуренції на світовому ринку сьогодні не може жодна країна. Це підштовхує до пошуку нових форм регіональної та міжрегіональної взаємодії, які забезпечували б стійкість розвитку зазначених країн у світовій економіці.

Пріоритетність для країн ЦА економічного напрямку взаємодії значною мірою пояснюється і науково-технологічною перевагою Європи та європейських компаній, особливо, що стосується співробітництва з такими державами як Німеччина, Франція і Великобританія [7]. Останній чинник визначає також і третю – науково-технічну царину зацікавленості країн ЦА у співробітництві з ЄС. Зокрема спільність для країн ЦА проблеми водовикористання басейнів річок Сирдар'ї та Амудар'ї, єдина екологічна система, а також загальна лінія газопроводів Газлі – Бухара – Ташкент – Чимкент – Алма-Ата слугують явним доказом пріоритетності поглиблення науково-технічного співробітництва.

В цілому економічна площина взаємодії наразі залишається найбільш привабливою як для Європи та так і для центральноазіатських держав. Після розпаду СРСР економічний вплив ЄС в регіоні невпинно підвищувався. Країни ЄС поступово почали виходити на перші позиції у фінансово-інвестиційній діяльності та у справі надання різного роду допомоги центральноазіатським країнам. Особливу зацікавленість як для Європи так і країн ЦА становить енергетичне співробітництво [2; 6]. З цього приводу окремі російські дослідники та експерти вказують саме на значимість існуючого сьогодні євразійського транзитного потенціалу. Зокрема зазначається, що вже функціонуюча система міжнародних транспортних коридорів вибудована саме для забезпечення потреб європейських ринків і, відповідно, поки, що мало враховує інтереси розвитку Китаю та інших азіатських держав. Одночасно, вона не дозволяє Росії та Казахстану як лідерам Центральної Азії подолати сировинну спрямованість власного економічного укладу і залишає їх залежними від достатньо вузьких та нединамічних європейських ринків [3]. Загалом залучення країн ЦА в роботу масштабної програми створення «транспортного коридору Європа – Кавказ – Азія» (ТРАСЕКА) визначає особливий інтерес останніх у розвитку необхідної з цією метою інфраструктури найкоротшого шляху з ЦА до портів Чорного моря та розширення доступу центральноазіатських країн до європейських ринків, поглиблення міжрегіонального співробітництва та залучення коштів міжнародних фінансових інститутів.

Разом з тим відсутність глибоких соціально-політичних та культурних зв'язків Європи з Центральною Азією, що обмежуються лише незначними історичними епізодами

багато в чому є поясненням того чому інтереси та позиції європейського бізнесу в регіоні ЦА сьогодні виглядають набагато менш яскраво вираженими і стійкими у порівнянні з інтересами й позиціями російських і китайських компаній. При цьому продовжує залишатися актуальним питання щодо сутності «стратегічної пріоритетності» регіону для Євросоюзу в умовах географічної віддаленості, відсутності бажаного транспортного сполучення, слабкої координації зусиль між самими європейськими державами та інститутами в Центральній Азії, а також недостатнього аналітичного та експертного супроводу зовнішньої політики ЄС відносно країн регіону.

В цілому можна стверджувати, що інтерес держав Центральної Азії до поглиблення співробітництва з Європейським Союзом, а головне їх готовність до певного ступеню абсорбції європейських норм і цінностей лежать в площині наступних геостратегічних інтересів.

По-перше, європеїзація достатньою мірою може вписуватися або відповідати концепції багатовекторної зовнішньої політики держав регіону. Іншими словами зміцнення позицій Європейського Союзу в Центральній Азії за рахунок інтересів та волі самих центральноазіатських держав є бажаним виходячи з ключової вимоги багатовекторності – створення противаг – протидії надмірному впливу США, Росії та КНР.

По-друге, європеїзація країн ЦА в межах поглиблення економічного співробітництва з ЄС є вигідною та бажаною з точки зору необхідності отримання доступу цими країнами до передових технологій, отримання інвестицій та різного роду допомоги, а також формування (як можливий результат) комунікаційних та технологічних ланцюгів.

По-третє, реалізація Євросоюзом проекту європеїзації держав ЦА у вигляді науково-технологічної та торгівельно-економічної уніфікації є перспективним з точки зору формування необхідних підвалин та можливого «переливу» інтеграції в інші інтеграційні кластери чи сфери суспільного життя.

Література:

1. Казанцев А. «Большая игра» с неизвестными правилами: мировая политика и Центральная Азия. – М.: Издательство «МГИМО - Университет», 2008. – 381 с.
2. Болгова И.В. Политика ЕС в Закавказье и Центральной Азии. Истоки и становление. М.: Навона, 2008. – 184 с.
3. Собянин А., Боровиков С., Плюснин Ю. Кластеры промышленного развития СТЕК как основа сотрудничества в треугольнике ЕС — ЕврАзЭС — КНР // Перспективы Центральной Азии как транзитного моста между Европой и Китаем. 36. материалов междунар. конференции. (26 апреля 2005 г.). – г. Алматы, 2005. – режим доступа: <http://www.kisi.kz/img/docs/664.pdf>
4. Джекшенкулов А. О роли Запада в Центральноазиатском регионе // Центральная Азия и Кавказ. – 2000. - № 2 (8). – С. 45 – 50.
5. Исаев К. Республика Казахстан и Европейский Союз: основные этапы сотрудничества за 15 лет независимости Казахстана // Республике Казахстан 15 лет: достижения и перспективы: мат. науч.-практ. конф. (28 нояб. 2006 г.). — Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2007. – С. 48 – 62.
6. Лаумулин М. Казахстан и Запад: Ретроспектива отношений в 1990-е гг. // Центральная Азия и Кавказ. – 2000. - № 2 (8). – С. 50 – 78.
7. Парамонов В. Россия, Китай и Европа в Центральной Азии: к новым задачам на повестке дня Евросоюза // Интернет-журнал «Новое восточное обозрение». – режим доступа: <http://journal-neo.com/?q=ru/node/8131>

8. Зиядуллаев Н. Государства Центральной Азии в меняющемся мире. Энергетическая составляющая региональной экономики // Экономические стратегии – Центральная Азия. – 2007. - № 3. – С. 12 – 23.